

**OLIVER
STOUN**

**U POTERI
ZA SVETLOM**

Kako sam napisao, režirao i preživeo
Vod, Ponoćni ekspres, Lice s ožiljkom
i filmske igre u Holivudu

Preveo
Saša Novaković

Laguna

Naslov originala

Oliver Stone

CHASING THE LIGHT

Copyright © 2020 by Ixtlan Corporation

Published by special arrangement with Houghton Mifflin
Harcourt Publishing Company

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Za sećanje na Džona Dejlija,
koji je ponudio, svima nama potrebnu, ruku.*

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	9
1. Dete razvoda	17
2. Čudni dani	52
3. Zemlja preko mora	101
4. Ponoćni ekspres	134
5. Pad	174
6. Čekajući čudo	211
7. Južno od granice	261
8. Salvador, do pakla i nazad	306
9. Povratak u džunglu	339
10. Na vrhu sveta	371
Izjave zahvalnosti.	421

UVOD

Brzo se krećem kaldrmom šesnaestovekovnog meksičkog gradića sa crkvama, trgovima i kamenim mostovima preko rečice koja zavija ovim malim draguljem od lokacije.

Stotine statista i tehničara, i glumci čekaju po vrućini da odlučim gde, kada, kako. Usred Zapatine zemlje, u državi Morelos, dva sata vožnje kolima južno od Meksiko Sitija.

U jednoj ulici imao sam sto pedeset pripadnika meksičke vojske obučениh u uniforme salvadorskih jedinica iz 1980-ih. U drugoj, rzalo je i nestrpljivo kopitama kopalo po kockama kaldrme sedamdeset konja sa jahačima probranim od najboljih vakerosa u državi – pobunjenička konjica. Odlučio sam da će proleteti preko mosta na glavni trg za konačni obračun sa opkoljenim vladinim snagama. Biće nekoliko eksplozija usklađenih sa jurišom. Između dve strane u sukobu čekalo je desetine meštana, civila-statista, koji će se razbežati na sve strane kad im se da znak.

Moji glavni glumci, u ulozi novinara, biće desno, gledaće napad konjice s ulice tačno ispred naših kamera. Ja ću ostati sa svojom nervoznom zvezdom filma jer se užasno plaši da

će se povrediti zbog ludog režisera koji ga umalo nije ubio već nekoliko puta (po njegovom mišljenju) i u kojeg nema poverenja jer misli da sam surov, osoran, da sam bezosećajni veteran jednog drugog rata (Vijetnamskog) koji veruje da su svi glumci seka-perse. Razmišlja, naravno, o zapaljivim bombama, od kojih bi svaka mogla da ga unakazi i da mu uništi karijeru.

Sunce je visoko na nebu. Vrućina je. Spreman sam da viknem: „Akcija!“ Nakon nekih petnaest godina pokušaja da režiram film nalik ovom, danas se san ostvaruje – vizija šestogodišnjeg dečaka pred božićnim drvcetom opkoljenim vojnicima-igračkama i električnim vozicima – u svetu koji je samo moj. Ja upravljam, i ja odlučujem ko će umreti i ko će preživeti u ovom pozorištu mog ostvarenja. Ima sve ono zbog čega su mi filmovi bili uzbudljivi u detinjstvu – bitke, strasne odluke, postupke i dela, značajne ishode.

A ipak, ma koliko da je uzbudljivo biti bog na nekoliko dana, iza rekvizita, scenografije i radne snage stoji preteća dilema. Ostali smo bez novca. Pedesetak nas, stranci, nasukani smo u Meksiku, živimo na kredit i od pozajmljenog vremena. Počeli smo pre šest nedelja realizaciju tog ogromnog poduhvata koji je zahtevao devedeset tri uloge sa tekstom na dva jezika, na nekih pedeset lokacija, sa tenkovima, avionima i helikopterima da bismo snimili ovaj film epskih razmera o građanskom ratu u Salvadoru početkom osamdesetih godina dvadesetog veka. Radili smo u tri meksičke države, koje odvaja velika razdaljina. Snimali smo, između ostalog, masakr ispred velike katedrale u Meksiko Sitiju (u ulozi San Salvadora), odrede smrti, silovanja i ubistva kaluđerica, i taj strašan juriš konjice – i sve to za manje od tri miliona dolara! Stvarno smo bili ljudi kad smo odlučili da se u to upustimo.

A sad su ljudi s novcem otišli iz Meksiko Sitija da bi, u osnovi, preoteli kontrolu nad filmom od mene i producenata, jer je bilo jasno da smo prekoračili budžet – za koliko to još niko nije znao – a ostalo je još dve nedelje snimanja. Trebalo je ponovo

uspostaviti red, nametnuti autoritet. Ljudi iz Los Anđelesa su pozvali „posredničku kompaniju“ (od tih reči krv se ledi u žilama većini producenata) koja je garantovala „kompletiranje“ filma kao što bi osiguravajuće društvo određivalo vrednost preostalog vremena života do smrti, koja se brzo primicala. Uprkos ushićenju što sam stigao da ovog momenta, takođe sam i potišten jer bi ovo moglo biti poslednje postavljanje kamera u filmu za koji smo se tako žestoko borili i zbog kojeg smo tako strasno sve stavili na kocku a sad, čini se, i izgubili.

„Akcija!“, dreknuo sam tako da mogu da me čuju i bez radio-veze nekoliko ulica dalje. „Juriš!“ Naređenja su na španskom ponovili preko megafona pomoćnici režisera.

Onda je došlo tutnjanje potkovica po staroj kaldrmi. Po četiri na svakom konju, njih dvesta osamdeset iz daljine kretalo se ka našim kameranima. Molio sam se da niko ne padne sa konja u uskim uličicama; sigurno bi stradao.

„Spremite se!“, doviknuo sam, sasvim nepotrebno dvojici glumaca u ulozu novinara sa njihovom foto-aparatima podignutim da snime predstojeći juriš. Moj glavni glumac je nervozan. Drugi je solidan, čvrst, jak i odlučan da zasija kad se prvi jahači pojave iza ugla, tutnjeći ka mostu, i pucajući iz pušaka dok projahuju pored njega. Odvažan momak. Prvi konji sada lete preko mosta, plamena crvena eksplozija s druge strane. Dvojica ili trojica muškaraca pali su u koreografiji na zadatim mestima nepovređeni. Horde nadiru. Dinamika napada konjice je najvažnija stvar, i znam da smo dobili ono što smo želeli. Mogu da osetim nasilje trenutka. Dobro je, realistično.

A onda, sa sedamdeset konjanika na mostu, moj glavni glumac kreće u beg. Možda malo prerano – jahači su i dalje na pedeset metara – ali ko se ne bi uplašio? Kao džinovski talas koji pada na brod, i sama buka je dovoljna da prestravi čak i najodvažniju dušu. A ipak, epizodni glumac, nadahnut velikim trenutkom, ostaje da stoji čvrst kao stena, i „slika“ veličanstven događaj. Na trideset metara vičem mu da beži – „Sklanjaj se

odatile!“ – dok moj hrabri kameraman i ja znamo da nećemo stići da umaknemo ukoliko to ne uradimo istog trenu, sprintajući ispred konja. Krećemo!

Na dvadeset metara, moj neustrašivi i spretni epizodni glumac skače u bezbednost u poslednjem trenutku. Da se čovek naježi. Već od samih zvukova i uznemirujućih slika znam da će scena biti uspešna. Biće to spektakularan trenutak filma. Šteta što je glavni glumac zbrisao prerano, ali to njegov „karakter“ izranja u filmu. Nije baš holivudski junak.

„Prekidaj!“, vičem. Ogromna energija je iščilela pred konjima i filmska ekipa se okuplja, zadihani su, konjima se bokovi presijavaju, dovikuju se uputstva na španskom, doteruju se pojedinosti.

Pošto smo probili led, tražim da scenu snimimo još jednom. Krenulo nam je; sledeća dva sata, još četiri puta smo izveli juriš, pokrivajući kamerama iz svih uglova napad konjice na vladine jedinice (uglavnom sastavljene od meksičkih kaskadera), i usmeravajući tok bitke u korist pobunjenika.

To jest, sve dok – u filmu – na intervenciju američke ambasade u toj ključnoj bici građanskog rata, najnovije naoružanje i tenkovi ne priskoče u pomoć vladinim snagama. Sa tri tenka, nešto malo podrške iz vazduha i artiljerijom, to je dovoljno vatrene moći da se odbije plima pobune i da se stabilizuje vlada. Planirali smo to da snimimo tokom sledeća dva dana, silno se trudeći da završimo scene bitke pre no što nam preseku dotok novca. Video sam jednog od naših producenata kako ide ka meni, kao i uvek, sa zabrinutim izrazom lica. Sa tipičnim engleskim smislom za humor, kaže mi: „Ne izgledam, valjda, zabrinuto... Dobili smo još milion dolara.“

Uh! Život! Dah! Milion dolara od meksičkih investitora. Spasili su naš film od zle posredničke kompanije, koja je sad došla u formi dva predstavnika – jedan je personifikacija smrti, pravi kosač, a drugi prijatan Škotlandanin koji izgleda kao službenik poreske uprave. Šetaju obodom scene, sve prebrojavaju.

Ali, srećom, pozvao ih je telefonom neko na višem položaju iz Los Anđelesa.

Problem se javio sutradan. Meksički novac nije stigao. Usledilo je desetak telefonskih poziva – telegrami iz banke u Amsterdamu, Los Anđelesu, Meksiko Sitiju i konačno nama u Tlajakapanu, na kraju reda. Nešto gotovine smo dobili – nije mi sasvim jasno od koga tačno, ali previše sam umoran da bi me bilo briga.

I tako smo nastavili da snimamo. Idemo korak po korak. Važno je samo ono što je neposredno ispred mene. Samo da završim film. Previše sam rizikovao. Koliko puta su samo rekli da nije to za mene, da se ne snalazim u ulozi režisera? Imao sam dva filmska promašaja. Bližim se četrdesetoj. A još otkad sam napunio dvadeset tri godine, pokušavao sam da snimim svoj film. Napisao sam dosad više od dvadeset scenarija – ali ovo je bila prekretnica. Holivud me nije podržavao. Nisu verovali u mene, niti su verovali da će film o nekoj „usranjoj“ zemlji kakva je Salvador zanimati američku publiku. U njihovim očima, ja sam bio gotov, isceđen, istrošen u četrdesetoj nisam imao više šta da kažem. I znao sam to. Stvorio sam previše neprijatelja. Spalio sam mnoge mostove.

Snimali smo do četrdeset drugog dana – iscrpljujućih šest nedelja. Meksički deo filmske ekipe štrajkovao je više puta. I s dobrim razlogom; novac je kasnio, cela produkcija bila je zbrkana, haotična, gotovo nemoguća, a otišli smo iz Meksika što smo brže i što smo tajnovitije mogli, ostavljajući za sobom trag pozajmica i neisplaćenih zanatlija. Ti dugovi biće na kraju namireni, no zasad imali smo film – po mom mišljenju sjajan film, ali u stotinama delova koje je trebalo sastaviti. Znao sam da smo moj prijatelj novinar, koji je bio očevidac salvadorskih događaja, i ja napisali dobru priču, ali očajnički nam je bilo potrebno da se završi.

Po povratku u SAD trebalo je naći još novca za osam dana snimanja u San Francisku i Las Vegasu. Sačuvali smo početne i

završne scene za kraj, očekujući da ćemo nekako doći do novca da završimo film. Iskopali smo poslednjih nekoliko stotina hiljada dolara i jedva snimili neophodne kadrove u dvadeset do osam uveče poslednjeg dana, baš kad je svetlo zamaklo za planine koje gledaju na ključalu pustinju ispred Las Vegasa.

I odatle je došao naslov knjige – *U poteri za svetlom*. Čini mi se da sam celog života jurio svetlo.

Tako je izgledalo snimanje *Salvadora* 1985. prikazanog '86. Bio je to moj prvi pravi film, koji sam snimio od početka do kraja bez podrške studija, bez ugovora sa distributerima – film koji je napravljen samo od vere i pomoći dvojice hrabrih britanskih nezavisnih producenata koji bi se najbolje mogli opisati kao kockari – ili, plemenitije rečeno, gusari koji se nadaju velikom plenu i spremni su da za to glavu stave u torbu.

Kao rezultat toga dobili smo film šokantno nasilan, skandalozno seksi, živopisan, i „preteran“. Ali u ograničenoj bioskopskoj distribuciji, i posebno u novom formatu videa, na kraju je pronašao publiku. Ljudima se dopao i pričali su o njemu. „Novi“ filmadžija je otkriven. Odbacio je, navodno, prethodnu verziju sebe. Iz toga su se izrodile dve nominacije za Oskara, za scenario i za glavnu mušku ulogu – nominovan je onaj nervozni glavni glumac kojeg smo videli u napadu konjice. I sa tim istim britanskim producentima, odmah po završetku *Salvadora*, zaronio sam pravo u džunglu Filipina. Pružila nam se prilika da snimimo još jedan niskobudžetni film sa prevelikim ambicijama. Iako je taj projekat odbijen desetak puta u prethodnih deset godina, nekim čudom uklapao se u raspoloženje američke javnosti te 1986. usred mandata jednog od najkonzervativnijih predsednika. Filmu smo dali naslov *Vod* (engl. *Platoon*) i Amerika, u stvari, ceo svet, bio je spreman za taj hrabar i iskren opis košmarnog rata u kojem sam lično učestvovao. I kao u bajci, tom niskobudžetnom filmu zaprepašćujuće je odata počast u aprilu 1987. Oskarom za najbolji film,

a meni podjednako šokantnom nagradom Američke filmske akademije za najbolju režiju.

Posle toga život mi se promenio. Radio sam za prave studije sa pravim novcem. Imao sam uspone i padove u karijeri kao i većina nas. Sa svakim filmom proširivao se moj pogled na svet; u stvari, filmovi su me štitali, proveli su me kroz deceniju intenzivnog, gotovo bezumnog američkog iskustva. Neki su bili pravi pogodak, drugi promašaj – uspeh, neuspeh, „jednaki prevaranti“, kao što je Kipling rekao. Stalna napetost nemilosrdnog, bespoštednog, grabljivog filmskog biznisa vođenog pohlepom može svaku dobru dušu da oglođe do koske. Filmovi daju i uništavaju, ruše i razaraju.

Ali ovo nije priča o tome, niti o tim kasnijim godinama. Ovo je priča o ostvarenju sna po bilo koju cenu, čak i bez novca. O prečicama, improvizacijama, muvanju, prevarama, pronalazaženju svakakvih rešenja da se dođe do filma i da taj film dođe do bioskopa dok se ne zna odakle i od koga stiže sledeća plata – ili sledeća oluja i otrovni ujed. Ovo je priča o neprihvatanju odbijanja. O besramnom laganju, porađanju stisnutih zuba u znoju i suzama, preživljavanju. Vodi nas od čarobnog njujorškog detinjstva do Vijetnamskog rata i borbe da se vratim iz njega, i završava se u mojoj četrdesetoj godini snimanjem *Voda*. To je priča o odrastanju. O neuspesima, gubitku samopouzdanja. I o preranom uspehu i nadmenosti. O drogama i o politici i društvu vremena koje smo proživeli. O mašti, o sanjanju i ostvarenju onoga za čim se žudi. I naravno ova priča je puna prevara, izdaja, bitangi i heroja, ljudi koji su blagoslov i onih koji će te uništiti ako im to dozvoliš.

Bez obzira koliko sam zadovoljan svojim kasnijim životom, nikad nisam dosegao onaj nivo uzbuđenja i nalete ushićenja iz vremena kad nisam imao para. Jedan moj prijatelj, poreklom iz engleske radničke porodice, rekao mi je: „Jedino što novac ne može da kupi je sirotinja.“ Možda je hteo da kaže „da novac ne može da kupi sreću“, ali suština je da novac čoveku daje

prednost, a bez nje, svidelo se to nekome ili ne, postaje se više čovek. To je kao da ste se vratili u detinjstvo i gledate kroz rupicu na ogradi svet u kojem se sve, topla voda i topla supa, mnogo ceni.

Mnogi mi kažu da je vreme ono najdragocenije što imamo. Nisam siguran da se slažem sa tim jer nijedna priča nije pravolinijska. Vijuga našim životom od mladosti do starosti. Mi, u stvari, živimo van vremena. Ima nekih uobičajenih momenta, a ima i vrhunaca koje svest večno čuva. Nekih dobrih i nekih užasnih trenutaka, ali neizbrisivih. A za mene je put od kolevke do groba predug, previše toga se događa, ima previše likova koje treba slaviti, previše toga se zaboravi ili pogrešno pamti. Dečji koraci potrebni su da bi se razumeli ti momenti van vremena i ono što znače. To je najveće zadovoljstvo pisanja – zahvalnost i ponovno proživljavanje ljubavi kojom je sve prožeto. Dnevnicu koje sam povremeno vodio bili su mi od velike pomoći u rekonstruisanju mojih razmišljanja iz tih prošlih dana. Nema veće satisfakcije od dobro napisanog pasusa u čast onoga što se sa godinama sve više ceni.

U svojoj četrdesetoj konačno sam prerastao uspeh koji sam toliko želeo na polju koje sam izabrao. I shvatio sam da bez obzira koliko daleko doguram u budućnosti, već sam postigao ono o čemu sam sanjao u svom viđenju života. I o tome govori ova knjiga – o tom snu, o tim godinama „kojima ivice blede neprestano i večno“ dok mi idemo dalje. U mladosti mi nije bilo jasno šta znači ta lepa Tenisonova fraza. To je bila jedina misao u celoj prelepoj poemi *Odisej* koju nisam razumeo, koja je bila van domašaja mog poimanja i iskustva. Sada znam i zašto.

Dete razvoda

Bližio sam se tridesetoj a bio sam bez prebijene pare, ali nisam više hteo da o tome razmišljam. I eto me, poput jednog od desetine hiljada turista iz Džersija i sa Long Ajlanda kako zijam u neke od dve stotine i više brodova svih oblika i veličina koji kruže po njujorškoj luci. Sunce je sijalo, dašak vetrića sa Atlantika ublažavao je vrućinu, puneći bujna, bela jedra visokih lađa u sredini. Bio je četvrti jul 1976. i Amerika je bila opijena sobom, slavila je svoj dvestoti rođendan sa, naravno, svuda postavljenim TV-kamerama. Za Amerikance dvesta godina je bila velika stvar. Za starije civilizacije kao što su Kina i Evropa, bio je to tek delić tapiserije. Kažem to zato što sam polu-Amerikanac polu-Francuz, a pre trideset godina upravo na ovoj reci – Hadsonu – sa njenim gracioznim Kipom slobode koji pozdravlja izbeglice sa svih krajeva sveta, moja majka je prošla trudna, noseći mene u stomaku. Bila je oštra zima januara 1946. i moj otac i dalje vojnik vodio ju je do novog doma u ovoj velikoj zemlji. A danas, trideset godina kasnije, okupljeni ovde, bili smo svedoci istorije, zver sa milion očiju, nakrcani po ulicama i prozorima Donjeg Menhetna, privučeni sećanjem – u našim kostima – na slobodu, obećanje boljeg sveta.

Obećanja? Svet je od njih sazdan, na njima je podignut. Demokrate su dolazile u grad sledeće nedelje na predizborno predsedničku konvenciju, grad je poskakivao od groznice novca – prodavnice, barovi, hoteli, restorani. Nekih dvadeset hiljada grla vrištaće na Medison Skver Gardenu Džimiju Karteru, uzgajivaču kikirikija iz Džordžije sa dabrovskim prednjim zubima i stidljivim osmehom. Ići će sve do kraja; osetili smo da je tako suđeno jer je ljudima, čak i sa Džeraldodom Fordom u fotelji, i dalje bilo muka od Niksona, od njegovih tajni i laži. Promene su se osećale u vazduhu. Povratak demokrata na vlast značio je više para u džepovima ljudi. A novac je predstavljao slobodu, a sloboda je značila seks. Luda zemlja bila je spremna za žurku. Plesna muzika Barija Vajta biće naš bog a Dona Samer njegova boginja. „*Da! Daj mi malo...mmm, mmm!*“ Nema više represije. Nema više priča o „redu i disciplini“ dok nas prati visoka stopa kriminala i masovni neredi. Vijetnamski rat je završen. Jebeš ono Niksonovo „rat drogama“ sranje! Amerika je ponovo krenula. Uradićemo se. Kao šezdesetih pre no što je sve postalo hevi. Druga polovina sedamdesetih biće žurka, žurka, žurka.

Plovio sam kroz gustu masu ka dnu tog ostrva kupljenog za 24 dolara, pored porodica okupljenih oko roštilja što mašu malim zastavicama brodovima, porodica koje su dovukle izletničke frižidere i stolice na rasklapanje. Pogledom sam pratio devojke leta, tako mnogo njih, Krambovske junakinje, kukuruzom hranjene Amazonke sa Srednjeg zapada u šortsevima i sandalama. Leta u Njujorku bila su seksi. Vrućina putuje od nogu do prepona dok se pločnici pare od vlage koja cepa oklope svima; ljudi idu naokolo polugoli kao da su kod svoje kuće i kao da ih niko ne vidi. Toliko je toplo da nekako više nije važno ko si i šta radiš; identitet se, kao vosak sveće, zamućuje, kaplje i meša sa drugima.

Žilavi pacoliki prodavci danas su zgrtali pare, klizeći između tela, nutkali su gazirane sokove, sendviče i suvenire kojima je

sudbina bila da se nađu na garažnim rasprodajama. Primitio sam svežanj novčanica kod nekog Albanca dok je vraćao kusur od pet dolara. Imao je već trista ili četiristo dolara, do uveče će to biti sedamsto, osamsto. (A ja sam zaradio trideset pet dolara sinoć vozeći taksi.) Religiozni fanatici plasirali su „Isusa Hrista“ i „Kraj sveta“, monasi obrijanih glava pevali su „Hare Krišna“ i plesali kroz gužvu. Povici dece i uznemirenih mama koje su ih jurile kao golubovi mrvice hleba. Tate su uvek bile na tim prazničnim paradama – pouzdani, vredni, skromni i srećni što imaju decu, ženu, Hrista, dobar posao, kojeg možda neće biti u godinama što dolaze. Čak i ako nisi imao šta da im kažeš bilo je lepo prosto posetiti sa svojom potomcima. To se radilo po pećinama od prapočetaka. Nedostajalo mi je to. Nedostajala mi je porodica.

Mogao sam sad u luci da zamislim majčine oči kako dolaze iz strašnog rata koji umalo nije uništio civilizaciju, dok plovi pored onog ledenog keja i zuri u veliko ostrvo pred sobom. Mora da je bilo snažno to osećanje, slično Kleopatrinom dolasku u Rim u prvom veku pre nove ere. Mora da se pitala ko su te varvarske kreature koje su izgradile granitne kule što sežu tako visoko u nebo. I ko su bili ti mornari i traperi koji su davno otišli uzvodno u mračne i opasne šume duž Hadsona, u potrazi za krajem sveta, da pljačkaju, siluju, da budu slobodni od kraljeva i prosjaka. Ljudi ovde nisu bili uplašeni i siromašni kao u Evropi. Ovi ljudi su bili slobodni. Bili su bogovi jer, prema istoriji koju pišu pobednici, Amerika je dobila globalni Svetski rat, sada poznat kao Drugi, koji je sa nekih 70 miliona duša koje su otišle i 20 miliona izbeglica koje su tražile novi dom, bio apokalipsa – zapečaćena kad je Amerika bacila nezamislivu atomsku bombu na dva japanska grada. I dok je sto hiljada ljudi gorelo mi smo igrali po njujorškim ulicama u pobedničkom slavlju kao da smo znali da niko – i ništa – ne može da se meri sa Amerikom. Bilo smo najmoćnija zemlja u istoriji – i najbolja!

Moja majka se, poput tako mnogo Francuza, zaljubila u američke filmove iz 1930-ih. Žene iz tih filmova – Kraford, Hepbern, Širer, Garbo, Dejvis – postale su njeni uzori. A kad je pročitala roman Margaret Mičel sa veličanstvenim naslovom *Prohujalo sa vihorom*, više od svega želela je da gleda istoimeni film iz 1939. o kojem je cela Amerika pričala i koji se pojavio u pravom trenutku – vizija predratne Amerike. Oh, da bude Skarlet O' Hara, otelotvorena glumom Vivijen Li; vatrena i nezavisna, koja će proći kroz pakao da sačuva porodično imanje, Taru. U početku zaljubljena u svog verenika, neodlučnog, plemenitog, plahog, južnjačkog aristokratu Ešlija, okrenuće se došljaku, severnjaku, osionom, neotesanom Retu Batleru, koji se prema njoj ponaša kao prema razmaženom detetu što je i bila; kojeg na platno donosi mamin omiljeni glumac, Klark Gejbl sa neodoljivim brčićima i drskim osmehom; pravi muškarac američke kinematografije na njenom vrhuncu, čije zlatno doba nestaje (film nije prikazan u Francuskoj sve do 1950.) baš kad rat zapljuskuje Evropu. Velika kreativnost i velika razaranja rasli su jedno pored drugog, potrebni jedno drugom – u svemu.

Moja majka bila je rođeni buntovnik, maturirala je sa osamnaest godina u srednjoj školi *Sen-Mari de Nij*. Roditelji su godinama truda uštedeli dovoljno novca da ga ulože u skroman petospratni hotel sa četrdeset soba u *Ri de Kvatro Fis* (fr. *Rue des Quatre Fils* – Ulica četiri sina) u Mareu, u ono vreme nimalo pomodnom, ali jednom od najstarijih kvartova Pariza. Dali su mu ime *L' Otel de Anver – Tu le confor modern*, što je značilo da ima kupatilo na svakom spratu, toplu vodu po narudžbi, i lavabo i bide u svakoj sobi. Izdavali su sobe na duže lokalnim pripadnicima srednje klase i iseljenicima koji su pobešli iz Poljske, Rumunije i drugih, siromašnijih zemalja. Moji baba i deda „Mama“ i „Papa“, kako ih je zvala porodica, starali su se o jedinjoj ćerci najbolje što su mogli, bolje nego o jedinom sinu.

Imala je karakter, snagu volje, ta devojka. Htela je da nadraste klasu iz koje je potekla, i nekako je uspela da dođe do članstva ekskluzivnog pariskog *Rejsing kluba* u Bulonjskoj šumi, u kojem se okupljalo visoko društvo.

Žaklin Gode jahala je, preskakala prepone, plivala, igrala tenis, išla na klizanje; izlazila sa momcima, odlazila u bioskope i kafee. Teško je stvarno saznati ko ti je majka kad je poznaješ samo iz kasnijeg životnog doba, ali bilo je nagoveštaja u starim foto-albumima da je bila koketa, kako bi to Francuzi od milja rekli, mlada žena koja je uživala u pažnji sofisticiranih muškaraca, koje bi Francuzi nazvali *des boulevardiers*. Mama mi je više puta ispričala kako ju je sa sedamnaest godina kad se spremala da izađe i kad je stavila ruž za usne, *Papa*, zapanjen njenim izgledom, ošamario, naterao da obriše karmin i da ostane kod kuće. U Francuskoj je bilo šamaranja i čuškanja mladih naraštaja, što je u ono vreme bilo društveno prihvatljivo, ali moja majka nikad nije zaboravila to poniženje. Nasledivši planinske gene iz oblasti Savoja sa jugoistoka Francuske, bila je visoka i krupna, zdrava u stilu Ingrid Bergman, prava lepotica sa harizmatičnim osmehom koji joj je tokom života doneo mnoge prijatelje. Meni se činilo, i previše njih, ali to je druga priča.

Napisala je godinama kasnije u bakinoj knjizi koju je pripremala za moju decu: „Moja ambicija je bila da se udam. Vaspitavana sam da budem dobra supruga – škole kuvanja, vezenja, jezika – da vodim domaćinstvo. Veoma staromodno. Da pomažem majci, vodim računa o kućnim ljubimcima, da mi soba bude uredna, da poštujem roditelje, da imam lepe manire. Da budem ljubazna i pristojna sa sirotinjom, i da se ne uznosim ni pred kraljem ni pred slugom.“ Nakon što je završila licej, upisala je kulinarsku akademiju *Kordon blu* koja je kasnije postala slavna, pored toga pohađala je kurseve *puericulture* – brige o deci, što bi Francuzi rekli *comme il faut*: „sasvim prikladno“. Negde u tom periodu, postala je verenica zgodnog mladog teniskog šampiona *Rejsing kluba*, iz dobre porodice u poslu sa

trgovinom na veliko; bio je to korak ka boljem životu, i njeni roditelji bili su ponosni.

Njen impozantni, odvažni otac sto osamdeset osam santimetara visoki Žak Gode, doselio se u Pariz kao ambiciozni mladić na obuci iz kulinarstva i hotelijerstva. Već 1912. stigao je u Ameriku kao prvi pomoćnik glavnog kuvara u ekskluzivnoj *Voldorf Astoriji* u Njujorku. Ali vratio se kući da uzme oružje u ruke protiv *le sales Boches* (smrdljivih Švaba) u onome što se onda zvalo *Le Grande Guerre*, koji je počeo kao balkanska opereta 1914. a nije se završio sve do 1918. i dok nije pola francuske generacije muškaraca između osamnaest i trideset pet godina bilo ubijeno ili ranjeno u najbrutalnijem klanju u dotadašnjoj istoriji. *Papa* je u rat ušao 1914. na Marni i služio je sve do 1918, kuvajući u rovovima za saborce. Pričao mi je dogodovštine iz rata, napadi gasom su mi bili najživopisniji u detinjstvu dok sam mu sedeo u krilu. Oženio se sa mojom bakom Adel Pelet-Kole, poreklom iz oblasti Savoja, posle rata, i ostali su nerazdvojni do kraja života.

Sledeća generacija Nemaca, tražeći osvetu za Prvi svetski rat, umarširala je u Pariz u maju 1940. baš kad je moja majka napunila devetnaest godina. Uveden je strogi policijski čas, izbrisan svaki privid provoda i noćnog života. Snabdevanje životnim namirnicama, posebno mesom, bilo je racionalizovano i ograničeno; sva okupljanja zabranjena; čekanje u redovima postalo je uobičajeno; i možda najgore od svega, nije bilo necenzurisanih vesti iz spoljašnjeg sveta. Nemci su bili pristojni, hladni, pametni i iznad svega metodični; prestravili su Francuze. Dolazili su redovno da proveravaju isprave i lična dokumenta gostiju hotela, odvodili problematične, one mešane krvi i Jevreje. Roditelji su je stalno upozoravali: „Nemoj da pričaš sa Nemcima, pređi na drugu stranu ulice, i uvek nosi svoju *carte d'identite*.“ Nije se šminkala, nosila je najneugledniju odeću i ružne cipele sa đonom od plute. To je trajalo pune četiri godine. Prezirala je Nemce, gnušala ih

se kao kužne bolesti, i jednog dana osvetiće se za izgubljene godine. Zabavljaće se. Uživaće.

Tok rata promenio se 1943. šokantnom pobedom Sovjeta kod Staljingrada. Crvena armija počela je da potiskuje Nemce preko Rusije u istočnu Evropu, dok su se Saveznici zaglavili u Italiji. Na kraju, u junu 1944. Saveznici su se iskrkali u Normandiji i u avgustu oslobodili Pariz. Svet se iznenada okretao na novoj osi; sva kruta pravila su srušena. Sa novcem, najlon čarapama, cigaretama i opuštenim osmehom, Amerikanci su bili bogovi sirotim Francuzima. Ali do kraja rata ostalo je još teških devet meseci, i sa Saveznicima koji su dolazili sa zapada, i Rusima, koji su uz velike gubitke, uništavali nemačku ratnu mašinu sa istoka i onda zauzimali Berlin ulicu po ulicu, nacističko carstvo smrvljeno i pretvoreno u ruševine, palo je u maju 1945.

Tog meseca, jednog dana oblivenog mirisom proleća, moj otac potpukovnik Luis Stoun video je moju majku kako na biciklu ide ka svom *Rejsing klubu* kroz grad i dalje oslobođen od automobila. Impulsivno – to je uvek najbolji pristup, po mom mišljenju – krenuo je za njom na svom biciklu. Negde u Bulonjskoj šumi namerno je naleteo na nju. Izvinjavajući se i pretvarajući se da ne zna gde je, zamolio je da mu pokaže u kom pravcu da ide. Voleo bih da sam bio tamo da zabeležim te njihove prve reči. Teško je bilo romantičnoj dvadeset četvorogodišnjoj Francuskinji da odbije sto sedamdeset osam santimetara visokog, crnomanjastog, zgodnog momka sa razmaknutim zubčićima i šarmantnom drskošću Klarka Gejbla u impresivnoj uniformi. Kako da ne bude, kao deo Ajzenhauerovog osoblja u Parizu u okviru SHAEF-a (engl. *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces*, Vrhovni štab savezničkih ekspedicionih snaga) u prednosti nad lokalnim momcima koji su živeli na ratnim bonovima. Govorio je francuski dovoljno dobro da može da se sporazumeva, hrabro je insistirao da se ponovo sretnu, i uspeo je da dođe do njene adrese, iako je smatrala da je sa trideset pet godina mnogo stariji od njenog verenika.

I na njeno iznenađenje, sledećeg popodneva, u danima pre no što je telefon svima bio dostupan, došao je direktno kod nje – veoma u stilu Reta Batlera – predstavio se iznenađenoj porodici, s lakoćom odbijajući njene proteste i pominjanje verenika. Potom su došli na red pokloni. Doneo je celu šunku, kafu, čokoladu. Potpuno je očarao te francuske „seljake“ koji su bili najviše impresionirani time što je oficir u pratnji generala Ajzenhauera. A pošto će engleski jezik, kako se Čerčil hvalio, „osvojiti svet“, njihova ćerka govorila ga je, sa šarmantnim akcentom, taman dovoljno za pristojnu konverzaciju o osnovnim životnim stvarima ali ne dovoljno da podeli interesovanja u drugim oblastima i razmišljanjima mog oca, kao što je, recimo, pitanje kraja rata za koji nije verovao da će doći 1945.

Amerika je bila daleko najjača svetska ekonomija, nerazorena bombardovanjem, i bila je takođe očigledan moralni pobednik. Rusi su bili diskvalifikovani svojim čudnim jezikom i navodno grubim ponašanjem prema „civilizovanoj“ nemačkoj ženskoj populaciji – kao i dugogodišnjim nepoverenjem prema njihovoj boljševičkoj revoluciji iz 1917. Moj otac koji je radio na Volstritu pre no što je dodeljen G-5 finansijskom ogranku SHAEF-a, bio je poslat iz Francuske u Nemačku. Hiljadu devetsto četrdeset treće saosećao je sa borbom naših saveznika Rusa protiv nadmoćnijeg protivnika. Ali sada su Rusi bili kookupatori Nemačke. I tokom 1945, moj otac pridružio se staroj bici protiv komunizma. Proglašavao je siromašne Ruse za „prevarantsku kopilad“ jer su falsifikovali naše monete u ogromnim količinama svuda u zapadnoj Evropi; kasnije mi je rekao da su ukrali štamparske ploče. Počeo je da veruje u ispravnost inicijative generala Patona koji je zagovarao napad na istočne saveznike, zauzimanje Moskve, i uništavanje komunizma jednom za svagda. Mnogi, ali ni blizu svi, koji su delili njegov stav, znali su da bi, čak i ukoliko je moguće, ostvarenje tog plana koštalo Ameriku mnogo ljudskih života. Svet je

očigledno počeo da se deli, i moj otac je prirodno nameravao da ostane na pravoj strani te bogati–siromašni jednačine.

Kasnije mi je rekao da su Francuzi za njega bili „drugačiji“. Imao je devojke u Njujorku, Vašingtonu i Londonu, ali otkrio je da Francuskinje imaju jače materinske instinkte, da su više okrenute porodici. Slatke i šarmantne sa svojim akcentom i manirima, znale su finese zavodljivosti parfema i odeće. U osnovi, oblačile su se bolje od Engleskinja koje je upoznao u Londonu, kojima je štedljivost u ratnoj oskudici bila i izgovor i zavet. Francuskinje će uvek biti dovoljno sujetne da pronađu kako da budu poželjne i da izgledaju lepo. Kada se vratio u Pariz iz Nemačke, udvarao se mojoj majci, razmišljajući o budućnosti. Bio je nepokolebljiv; prema rečima moje majke, rekao joj je otvoreno: „Želim da budeš moja žena. Čekao sam trideset pet godina da te nađem. Ne želim da te izgubim.“ I s tim rečima, dijamant od deset karata u obliku kruške, zavrteo se na svilenom papiru, koji se tu stvorio iz džepa njegove uniforme.

Ali pristojna katolkinja verena za privlačnog mladog Francuza iz dobre porodice, ne bi tek tako prekršila obećanje i pobegla sa nepoznatim američkim vojnikom u stranu zemlju. Kasnije, kada sam upoznao njenog verenika Kloda, imao sam osećaj da ga nikad nije volela onoliko koliko je on voleo nju. I tako, odbacivši plemenitog Ešlija, Skarlet se obavezala Retu šest meseci po završetku rata u decembru 1945. Žaklin Polin Sezarin Gode i Luis Stoun (rođen kao Abraham Luis Silverstajn) odlučili su da se uzmu i verovatno napravili najveću grešku u životu – kojoj ja dugujem svoje postojanje – i venčali su se u gradonačelnikovoj kancelariji u Parizu. Moja majka nosila je crvenu haljinu kreaciju Žaka Fata sa crvenim vunenim kaputom sa postavom od tafta i crveni šešir sa perom. Svečanosti su prisustvovali njena porodica i američki oficiri kao i njen bivši verenik, Klod, koji je, kako je kasnije napisala, „došao nadajući se da ću se predomisлити“. Siguran sam da su joj roditelji bili zabrinuti, jer nisu, u stvari, poznavali tog

Amerikanca. No, dovoljno dobro su poznavali svoju ćerku i bili su svesni da čak i ako se usprotive, ona ih neće poslušati i uradiće po svome. Do tog trenutka, znanje engleskog jezika moje majke se znatno popravilo, što nije važno za njen šarmantni akcent koji je, primetili smo vremenom, uspela da zadrži celog života.

Proveli su čarobnu prvu bračnu noć u hotelu *Ric* u kraljevskom apartmanu sa belim cvećem okićenim draperijama, nameštajem i lusterom; na belim svilenim čaršavima bili su izvezeni njihovi inicijali. Medeni mesec su proveli sa privilegijama koje ima američki oficir visokog čina, na jugu Francuske, a onda se preselili u hotel San Reži u Parizu, u kojem sam ja verovatno začet između kafe i kroasana na beloj, mekoj, dobroj, francuskoj posteljini. I u januaru 1946. otplovili su za Novi svet sa sedamnaest komada prtljaga, prema rečima moje majke, na brodu kojim se kući vraćalo dvadeset hiljada američkih vojnika. Bila je glavna zvezda i jedino žensko na brodu, iako kaže „da se krila kao slepi putnik“. Reklo bi se da je to siže nekog filma, ali moj otac koji je uvek bio nepokolebljivo iskren po pitanju „preterivanja“ moje majke, potvrdio je istinitost te priče. Bila je strašna zima, jedna od najhladnijih u opustošenoj Evropi, a putovanje nepodnošljivo po burama severnog Atlantika. Mlada je povraćala neprekidno nekih dvanaest dana, još uvek nije bila svesna da je trudna, a prva javljanja svesti njenog nenadanog gosta bila su nasilna i olujna.

Zamišljajući sada sa ograde Bateri Parka 1976. hiljade vojnika koji kliču sa broda Kipu slobode, mogu isto tako da zamislim majčina razmišljanja. Nevina, i ne samo o tome šta budućnost donosi, već i o tome ko je zaista i kakav je taj muškarac pored nje za koga se udala i čije dete nosi. Kasnije mi je rekla da je za nju Amerika bila čudno mesto koje nije sasvim mogla da pojmi, da je očeva jevrejska porodica bila „hladna“ i drugačija od porodica u Francuskoj, gde svi znaju maltene sve jedni o

drugima, jer su bili siromašniji i delili su manji životni prostor, i po prirodi su otvoreni i emotivni. Tatini su imali „tajne“ i gledali su druge sa osuđivanjem, rekla je. Poticali su iz učenih porodica; neki su bili rabini u Poljskoj, njihovi potomci emigrirali su Ameriku i stigli u Njujork 1840-ih, dok su sa majčine strane moga oca pristigli iz neznanih delova istočne Evrope. Dolazili bi ponekad u „posetu“ na Ist Sajd na Menhetnu da vide Francuskinju, Žaklin, ali bili su uzdržani i radije su ostajali na njima milijem Aper Vest Sajdu.

I u takvoj situaciji, rodio sam se 15. septembra 1946. u oluji krvi i bola. Bio je tako težak porođaj, forcepsom, odnosno prostije rečeno uz pomoć klešta, da to nikad više nije ponovila – a rekli su mi da sam ga i ja jedva preživeo. Mama me je slikala kad sam imao šest meseci kako sijam u njenom naručju i vičem „ba ba“ ili nešto tome slično; kasnije je izmislila moje deo dijaloga na toj slici – *Je suis fort!* (Jak sam!). Bio sam srećna beba, rekla mi je, iako sam izgledao „kao mali Kinez“. Pošto moj otac nije upražnjavao judaizam, a majka je bila nevaljala katolkinja, nekako je bilo odgovarajuće da budem vaspitavan kao član episkopalne crkve u najboljoj američkoj tradiciji. Pohađao sam crkvenu školu svake nedelje – bogat, zdrav i voljen.

Za mog oca, kojeg sam mnogo postepenije upoznao nego svoju majku, jer se obično očevi mnogo kasnije poveravaju svojim sinovima, rat je bio period prilježne intoksikacije, i kako su godine prolazile, sa nostalgijom je govorio da su to bile najbolje godine njegovog života. Dugih četrdeset civilnih godina posle Drugog svetskog rata nije mogla da se meri s ratnim danima. Rođen 1910. odrastao je u bogatoj porodici fabrikanta u novoj eri nelegalnih točionica, borbe za ravnopravnost žena, Bejb Ruta, Džeka Dempsija, i Lindbergovog leta preko Atlantika. On i njegovo troje braće i jedna sestra odlučili su da porodično prezime Silverstajn promene u Stoun, i bili su primljeni, uprkos ograničenim kvotama za Jevreje, na Prinстон, Harvard, Jejl (moj otac) a sestra na Viton. Bio je pametan, nadaren za

matematiku, i umeo je lepo da piše. To što je bio zgodan i crnomanjast bez sumnje mu nije odmglo.

Prvi od tri velika šoka u njegovom životu došao je u oktobru 1929. sa krahom berze. Njegov otac, Džoša Silverstajn, prodao je *Star skirt* kompaniju i uložio novac na berzi po tako nepovoljnim uslovima da je njegova ušteđevina brzo nestala. Od velikog imetka ostalo je samo nekoliko nekretnina u Harlemu koje su se izdavale za malo para. I tako je moj otac diplomirao na Jejlju usred Velike depresije. Imao je sreće da nađe posao za 25 dolara nedeljno kao stariji trgovac u robnoj kući. Više puta mi je rekao koliko je bio uzdrman tim iznenadnim preokretom sudbine, ali godinu dana kasnije stigao je do nižih položaja na Volstritu a do 1935-36 dobio je licencu i postao berzanski posrednik. Kad je izbio Drugi svetski rat, preko svojih veza našao se u finansijskom odseku vojske u Vašingtonu, a potom i u Londonu 1943. Nastavio je sa životom neženje u tim gradovima, što potvrđuje niz fotografija sa privlačnim damama, od kojih se, očigledno, nijedna nije izdvajala. Svoju elegantnu, stasitu majku je, po svemu sudeći, veoma voleo; u stvari, obožavao ju je maltene kao sveticu koja je rodila petoro dece (jedno dete je umrlo), i svakom je nesebično posvećivala pažnju.

U onome što je postalo drugi veliki šok njegovog života, majka mu je preminula iznenada od srčanog udara 1941. tek što je prevalila pedesetu. Imao je tada trideset jednu godinu. Koliko ga je to pogodilo mogu samo da naslutim iz načina na koji je pričao o njoj, nikad ne ulazeći u detalje. S obzirom na to da mi uglavnom zameramo roditeljima zbog onoga što nas je povredilo i zabolelo, veoma je iznenađujuće da o Matildi (Tili) Majklson nije bilo ni reči, ni anegdote, nečeg ljudskog. Bol i tugu odbacio je kao „samosažaljenje“, svoje emocije potisnuo je tako duboko da za njih nikad nismo saznali. Verujem da je deo njega umro sa njom; izvesna hladnoća, distanciranost koju smo i moja majka i ja osećali, tekli su njegovim srcem. Koliko se moja majka seća, nikad nije zaplakao, nijednom; činilo se da

uvek upravlja sobom, uzor očinske figure, sa svojom majkom svetom, dalekom. Upravo iz tog razloga mislim da moja majka nikad nije mogla da odgonetne muškarca za kojeg se udala.

U maloj poemi iz 1932. moj otac izrazio je čežnju za onim što će biti izgubljeno i uverenja da je sudbina nasumična i mračna:

*„A lepoti, bilo to u prizoru, zvuku ili misli,
nikad nije ni bilo suđeno da traje.*

*Mora biti odsjaj, ne sme se u nju zuriti niti je u zagrljaju
držati.*

Naći ćemo načina da je okončamo.“

I to su i uradili.

Njihova doktrina možda je mudra.

Čovek je zahvalan na tom kratkom pogledu na lepo.

Ide svojim putem sa vizijom.

Verujem da je rat spasao mog oca njegove tame, omogućio mu da pobjegne od prošlosti – na neko vreme. Ali uvek će ga progoniti finansijski strahovi rođeni u Depresiji. Nakon rata, kad su republikanci dobili većinu u kongresu sredinom 1946. i kada je počeo Hladni rat, otac se okrenuo protiv svog ranije pozitivnog stava o Rusima i posvađao sa mnogim liberalnim prijateljima Jevrejima koji su branili Ruzvelta i koji su želeli da posleratni mir čuvaju Ujedinjene nacije i „četiri policajca“ (Amerika, Rusija, Britanija, i, ako se ujedini, Kina). Moj otac strasno je prezirao Ruzvelta, silovito i svađalački tvrdeći da je *Nju dil* iskvario naše društvo i da nije rešio problem nezaposlenosti – rat je to uradio. Imajući to na umu, da bismo izbegli još jednu Veliku depresiju, moramo da snabdevamo svežim gorivom vojno-industrijsku državu koja je ojačala u periodu od 1941. do 1945. Sa izbijanjem Korejskog rata 1950–1953. njegov argument dobio je potvrdu, i nikad se nismo više vraćali u prošlost nakon što je njegov heroj i bivši šef Dvajt Ajzenhauer postao predsednik Amerike 1953. a davanja za vojsku su

porasla do džinovskih razmera i nikad se više nisu smanjila. Amerika je posle najstrašnijeg rata u istoriji prešla na Hladni rat ne zastavši ni na tren da razmisli. Strahovi zbog nezaposlenosti nisu više bili problem, a svako protivljenje vlastima i drugačije stavove sahranili bi Džej Edgar Huver, Džo Mekarti, Trumanove zakletve odanosti i nacionalistički mediji.

U sledećih dvadeset godina, do kraja Vijetnamskog rata, čak i kad je zarađivao velike pare, moj otac se nikad nije stvarno opustio. Odbijao je da poseduje bilo šta što se može iznajmiti – stan, kuću u Njujorku, zemlju, slike, čak ni kola kad su se jednom mogla dobiti na lizing. „Samo sam u prolazu, dete“, ili „Haklberi“ kako me je zvao po najvećem stvaralačkom delu njegovog omiljenog pisca Marka Tvena. Posebno je uživao u Haklberijevoj sceni sa pijanim ocem, možda zbog potpune očeve neodgovornosti. Njegova omiljena fotografija snimljena je kad se nakon nekoliko dana odsustvovanja od kuće, pojavio neuredan i neobrijan kao skitnica. Možda zato ništa nije hteo da poseduje; možda je to imalo veze sa ponosom, koji dolazi iz pada. „Došao sam na ovaj svet bez ičega, i tako ću sa njega i otići, itd.“ – time sam indirektno bio pogođen ja, njegov jedini naslednik. „Niko odavde neće otići živ“ i „život nije činija trešanja“ bile su mračne izreke koje sam slušao u mladosti.

Da ne biste stekli pogrešan utisak, moj otac je imao bridak, samooptužujući jevrejski smisao za humor, i mnogi su mu to priznavali; takođe umeo je divno da priča priče pred spavanje, glavni junak njegove tamne strane bio je „Ivil Sajmon“ – rekao bih preteča Lemoni Sniketa – koji je mogao da uzme bezbrojne oblike i maske i da krene na mene, ponekad me kidnapujući; Ivil Sajmona plašio sam se koliko i Rusa. Kad god bi mu se pružila prilika, moj otac jasno bi mi stavljao do znanja da ne bi trebalo ni na šta da računam, da ne gajim velika očekivanja i nade poput njega pre kraha berze 1929. Odškolovao me je kao što je njegov otac odškolovao njega i to je bilo to. Iako je bio odan sekularizmu i ismevao zatucano ponašanje bruklinskih